

H. Pleij, *Het gilde van de Blauwe Schuit, literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen* (Amsterdam: Meulenhoff, 1979, 309 blz., f45,-, ISBN 9029005505).

Kern van de dissertatie van Pleij vormt het bekende vijftiende-eeuwse handschrift met berijmde 'statuten' van een 'gilde van de Blauwe Schuit', een uitnodiging aan wie zich wil onttrekken aan de regels en plichten van de gevestigde samenleving: dronkaards, overspeligen, verspillers, dobbelaars, manzieke vrouwen en rokkenjagers, kortom een nonsens-gilde. Het manuscript is indertijd gevonden tussen Egmondse archivalia maar steunt volgens dr. Pleij, allerlei hollandismen in de slordige kopie ten spijt, op een Brabants of Vlaams voorbeeld.

De tekst behoort, zoals duidelijk blijkt, tot een literair genre dat de auteur bij voorkeur 'vastelavondliteratuur' noemt maar dat meer algemeen bij allerhande volksfeesten in zwang moet zijn geweest. De voornamelijk uit de zestiende eeuw daterende Nederlandse teksten van dit type vormen in ruimere zin het onderwerp van de studie. Nog wijder zet Pleij zijn palen uit om de verwantschap van de laat-middeleeuwse Nederlandse volksfeesten met gebruiken en daarmee verbonden literatuur uit Engeland, Duitsland en vooral Frankrijk te laten zien. Het resultaat is een aardig, ondanks wat veel herhalingen heel leesbaar boek, doorspekt met kostelijke citaten en voorzien van daarbij goed aansluitende illustraties.

Bij het speuren naar de herkomst van de vastenavondgebruiken vaart de schrijver in het kielzog van A. P. van Gilst, die een boekje over vastenavond en carnaval publiceerde (Veenendaal, 1974) dat sterk steunt op Duitse literatuur uit de jaren dertig. De rituele germaanse mannenbonden marcheren dan ook luidruchtig door Pleij's hele boek, de oudste merkwaardigerwijs in Frankrijk (33). Pleij erkent weliswaar de invloed van Onnozele-kinderspelen en spotschriften op kerkelijke toestanden, uit een 'kerkelijke - aan Kalenden en Saturnalia aanknopende - traditie', maar hij beschouwt die traditie als afzonderlijk van, en in de volksfeesten vervangen door, de 'germaanse' overlevering. Het bezwaar van zo'n aanpak is niet zozeer, dat de auteur de suggestie wekt dat de feestvierders waarmee hij zich bezighoudt zich zoveel sterker bewust waren van de bezinksels van een ver (niet noodzakelijkerwijs germaans!) verleden dan onze kleuters als ze de Zevensprong dansen en ook niet, dat hij door zijn preoccupatie met jongelingen in zijn literatuur heenleest over aanwijzingen dat ook jongferen (virgines) in de veertiende en vijftiende eeuw actief aan vastenavond- en dergelijke festiviteiten meededen maar vooral, dat hij zodoende het verband tussen zijn volksfeesten en een kerkelijke feestorganisatie uit het oog verliest (voor Delft in de zestiende eeuw zo duidelijk door Oosterbaan aangetoond) en heenloopt over de vele tekenen dat speciaal scholieren een hoofdrol speelden. Daardoor blijven zijn 'gelegenheidsverenigingen' - want zo wil hij de vermeldingen van gilden van de Blauwe Schuit en dergelijke wel degelijk interpreteren - wat anorganisch in het stedelijk leven ingebed. En juist om hun functie binnen het stedelijk leven is het hem te doen.

De ontleding van de feestliteratuur en speciaal van het volkstoneel heeft de auteur met zorg ter hand genomen. Absurde omkering van de geaccepteerde normen met het doel om met die normen de draak te steken vormt het thema waarop hij borduurt en hij onderzoekt met grote ernst alle componenten die zozeer de lachlust van het publiek moeten hebben opgeroepen. Bij het behandelen van boeren en winden, bijvoorbeeld, definieert hij het uitdagende plezier om wat in de stad als 'not done', als 'boers', werd beschouwd als een 'reductie-instrument van aan te pakken idealen en angsten, dat ontleend is aan de inheemse uitdrijvingsrituelen van de winter', en om een artiest te beschrijven die blijkbaar als buikspreker optrad heeft hij vele regels nodig.

Een vraag die de auteur zich nergens stelt - en mijns inziens is dat een methodisch gebrek - is, hoe 'middeleeuws' de door hem behandelde overwegend zestiende-eeuwse literatuur en de daarin gespiegelde waarden en deugden zijn, en welk beeld hij zich moet vormen van de laat-middeleeuwse stad. Kan men Brussel in 1551, Antwerpen in 1580 als zodanig kwalificeren? Het klinkt wat vreemd om dan nog te spreken over 'de nieuwe samenlevingsvormen van de stad' (213) en te doen alsof de stedelijke gemeenschap in de vijftiende eeuw nog een gloednieuw verschijnsel is of, in verband met teksten uit de zestiende eeuw, te spreken over de stedelijke gemeenschap als een groep zonder eigen traditie (54). De constatering dat allerlei passages in de documenten spreken van de mogelijkheid om ondeugden, als dwaasheid gezien, (door opvoeding) te corrigeren, wijst eerder in de richting van een humanistische kijk, al is in de vorm de renaissance nog niet doorgedrongen (cf. ook 87). Zo hebben ook Pleij's beschouwingen over de moraal van de 'middeleeuwse' burger een halfslachtig karakter en is veel van wat hij als typisch aanwijst (zoals aanbevolen matigheid in spijs en drank) bepaald niet karakteristiek voor de middeleeuwen. Evenmin is 'een kleine groep adel die op hoge posten de gemeenschap uitbuit' (200) typerend voor de laat-middeleeuwse Nederlandse stad. En als zich in het zestiende-eeuwse volkstoneel 'een nieuwe burgercultuur in oprichting' (56) toont, dan is die cultuur bepaald niet meer middeleeuws.

De schrijver is soms niet erg gelukkig in zijn formuleringen en het boek wemelt van kleine onnauwkeurigheden. De mededeling dat Nigellus van Longchamps (nota bene 'tussen 1179 en 1180') in zijn *Speculum* de draak stak met franciskanen en dominikanen is triest omdat zij toont dat de bron niet goed begrepen is. Zijn uiteenzetting van het juridisch verschil tussen moord en doodslag - met veel aplomb als een Brabantse merkwaardigheid aangekondigd (223) -, de mededeling dat makelaardij in de middeleeuwen als oneervol beroep gold, de kwalificatie van 'anonyme straatteur als erfenis van gewoonten uit een agrarische gemeenschap' (52), de aanduiding van stedelijk proletariaat als 'de gewone burger', en vele andere passages doen denken dat Pleij, wanneer hij zich wat ver buiten eigen terrein waagt, moeite heeft om zich een voorstelling te vormen bij wat hij zegt.

Niettemin is het zijn streven om wat buitenshuis rond te kijken dat aan zijn boek perspectief geeft. Zijn stelling, dat de vastenavondpret met al haar spot en satire de laat-middeleeuwse (en zestiende-eeuwse) burgerij goed paste, is weliswaar niet te bewijzen maar dat die burgerij het sollen met algemeen geaccepteerde gedragsregels (de meeste minder exclusief-burgerlijk dan de schrijver het voorstelt) toeliet, omdat - als in een ouderwetse film - het kwaad toch altijd als funest werd voorgesteld en daarmee het goede onuitgesproken aangeprezen, is heel aannemelijk.

Een paar details: hoe een neerlandicus kan schrijven dat de adel iets doet 'krachtens haar opdracht' of kan spreken van een 'genre dat haar basis heeft in speeltakten van het middeleeuwse volksfeest in al haar vormen' is me een raadsel. Het annotatiesysteem is afgestemd op lezers die niet naar de noten kijken: wie dat wel doet wordt alras tot wanhoop gedreven: je blijft maar bladeren en aan het eind is meestal nog niet duidelijk wie nu precies wat heeft gezegd. Maar het boek richt zich op een breder publiek dan één van neerlandici en historici alleen; dat zal zich althans aan het laatste bezwaar niet storen en veel gevoelen beleven aan de aardige lectuur.

J. A. Kossmann-Putto

A. Derolez, *The Library of Raphael de Marcatellis, Abbot of St. Bavon's Ghent 1437-1508* (Gent: Story-Scientia, 1979, xvii + 335 blz., BF1860,-, ISBN 90 6439 191 2).

Van 17 september tot 26 oktober 1979 ging in de Universiteitsbibliotheek te Gent een tentoonstelling door gewijd aan de bibliotheek van Raphael de Marcatellis. Ze was bedoeld als een huldeblijk aan de op rust gaande hoofdbibliothecaris professor K. van Acker, die zich bij herhaling met deze bibliotheek heeft beziggehouden. Bij die gelegenheid bezorgde A. Derolez, conservator van de handschriftenafdeling van de Gentse bibliotheek, waar een goed deel van De Marcatellis' manuscripten bewaard worden, en een van de beste kenners van de middeleeuwse handschriften en bibliotheken, een uitvoerige studie van de nog bewaarde exemplaren.

De Marcatellis, een bastaard van hertog Filips de Goede, had zoals zijn vader en zijn halfbroer Anton, de Grote Bastaard, een ware hartstocht voor mooie handschriften. In 1478 was hij abt van St.-Baafs te Gent geworden en in 1487 bovendien hulpbisschop van Doornik. In 1507 nam hij ontslag en trok zich terug in het schitterend paleis dat hij te Brugge had laten bouwen. Zijn boekenbezit is dankzij posthume catalogi uit de zestiende eeuw, onlangs nog door professor Van Acker bestudeerd, bekend. Van het negentigtal manuscripten die zijn bibliotheek bevatte, is meer dan de helft bewaard. A. Derolez heeft ze aan een grondig codicologisch onderzoek onderworpen. Het heeft hem in staat gesteld hun gemeenschappelijke trekken naar voren te brengen. De overeenkomsten zijn vooral duidelijk in de manier waarop de codices zijn samengesteld, in de manier van inbinding en in een typische versiering (miniaturen en versierde hoofdletters en randen). Al deze manuscripten dateren, misschien op één na, uit de jaren 1473-1505. De wetenschappelijke eerlijkheid van de auteur dient geroemd omdat hij er openlijk voor uitkomt dat deze data niet steeds overeenstemmen met andere indicaties over de ontstaansdatum ervan. De algemene beschrijving wordt gevolgd door een catalogus (27-289) van de bewaarde handschriften, die stuk voor stuk in detail worden beschreven en besproken. Op grond van de versiering en van de ontstaansdata werden de manuscripten verdeeld in drie groepen waarvan Derolez het heel waarschijnlijk heeft gemaakt dat zij het produkt zijn van twee ateliers, een Brugs scriptorium (groep I) en een Gentse uitgeverij (groepen II en III), die hoofdzakelijk voor De Marcatellis hebben gewerkt en die onderlinge banden moeten hebben gehad.

Derolez' studie is niet alleen een belangrijke bijdrage tot de handschriftkunde en de kunstgeschiedenis, maar niet in het minst ook tot de cultuurgeschiedenis, onder meer door een hoofdstuk over de sfeer van belangstelling van De Marcatellis. Enerzijds was hij met zijn uitgesproken afkeer voor gedrukte boeken nog een middeleeuwer; in zijn bibliotheek trof men ook geen tekst van de bijbel aan, maar wel parafrasen en commentaren op de Schrift. Daarnaast toont hij door het Italiaanse humanisme te zijn aangestoken door zijn aandacht voor moraal en pedagogie, neo-platoonse filosofie, positieve wetenschappen, taal- en letterkunde.

Dit boek geschreven volgens de beste tradities van het noeste en droge eruditiwerk zal grote diensten bewijzen als naslagwerk, mede door zijn alfabetische registers van middeleeuwse auteurs, vertalers, scribenten, drukkers en uitgevers. Het bewijst meteen dat 'the dark industry' nog steeds de beste basis blijft voor een boek dat op scherpe en onbetwistbare manier de denkwereld van een man en een periode blootlegt.

R. van Uytven